

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 788 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiyoy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinislo Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumaye va	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятowa Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	198
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi	203
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi.....	207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Автомобильная промышленности развитых стран: становление, развитие, пути совершенствования.....	227
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи	
Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность	232
Шерматовова Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўғли	
ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности	238
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Tijorat banklari kapitalining iqtisodiy mazmuni va uning tarkibi	243
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	

Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг	248
Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Factoring Operations in Banks.....	253
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna	
Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish.....	257
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich	
O'zbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati	264
Oybek Elmuratov	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish.....	268
Uzakova Umida Ruzievna	
Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy	274
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsdov Bunyod Abdusamadovich	
O'zbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	278
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari	284
Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi	288
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna	
Mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashning eng asosiy istiqbolli yo'nalishi	295
S. Y. Ismoilova	
Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish	300
Qurbonova Firuza Solexovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi	306
AbdulAziz Norqo'chqorov Ziyadullayevich	
Tijorat banklarining investitsion faoliyati samaradorligi va uni rivojlantirish yo'llari	312
Olimova Nodira Xamrakulovna	
Baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	324
Ochilov Farxodjon Shavkatjon o'g'li	
Qurilish-pudrat tashkilotlarida auditorlik tekshiruvda faoliyat uzluksizligini baholash.....	331
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li	
Основные направления развития инвестиционной деятельности предприятий.....	335
Махкамова Надира Саидмуратовна	
Milliy statistika axborot tizimlarining funksional jihatlari va o'ziga xos xususiyatlarining tahlili	340
Otajonova Gulhayo Maqsud qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish	345
Xudoyorov Laziz Niyojovich, Ergashova Nargiza Boboxonovna	
Mamlakatimizda aksiz to'lanadigan tovarlarni soliqqa tortish usullari	351
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
Iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiya loyihalarini jalb qilgan mablag'lar orqali moliyalashtirishning zarurligi.....	357
Amonova Dilafroz O'tkurovna	
To'lov tashkilotlarini tashkil etishda xatarlarni boshqarish	362
Axmedov Miraziz Alisherovich	
Korxonada inson kapitalini rivojlantirish tizimi va konsepsiyasini takomillashtirish imkoniyatlari	367
Hamrokulov M. O.	

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik sanoat zonalarini faoliyatining zarurligi va iqtisodiy-huquqiy maqomi.....	375
Shodmonqulov Kamoliddin Murodilloevich	
Bank tizimida marketing faoliyati orqali yangi innovatsion xizmatlarni joriy etishning zamonaviy holati.....	379
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich	
Экономическая сущность инновационной деятельности в банковском секторе	388
Шадиева Дилдора Хамидовна	
Yengil sanoat taraqqiyotining xitoy tajribasi va undan o'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	392
Jumaniyazova Feruza Rajabovna	
Tut parvonasi zararkunandasining biologik tarqalishi va zararini oldini olish choralari.....	402
Oybek Toshmurovich Karimov	
Ijtimoiy adolat va ayollar huquqlari: kasbiy kamsitish	406
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Ishsizlik nafaqalari tayinlash va xalqaro tajriba.....	412
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Takroriy ekinlar urug'ini to'g'ridan-to'g'ri nol ishlov berish orqali ekadigan qurilmaga tushadigan yuklamaning nazariy tadqiqoti.....	418
Abdullayev Baxodirjon Valijon o'g'li	
Banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimining roli.....	422
Abdullayeva Dildora Qudratovna	
Biologik aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartari asosida tashkil etishning uslubiy jihatlari	425
Adxamov Samariddin	
Barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati.....	430
Asqarova Mavluda Turabovna, Otajonova Charosxon Polvonquli qizi	
Ilmiy-innovatsion iqtisodiyotda suv xo'jaligini rivojlantirish muammolari, yechimlar va natijalar: fundamental asosda.....	435
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning milliy va xalqaro standartlari.....	441
Maxamadaliyeva Mahliyoqon Maxamadmurod qizi	
Tijorat banklari aktivlari va ularni samarali boshqarish nazariy asoslari.....	448
Masharipov Maxmud Bekturdiyevich	
Tijorat banklarning moliyaviy faoliyatida yuzaga keladigan xavf-xatar va uning mohiyati	453
Rashidov Raximjon Iskandarovich, Abduraxmonov Anvar Akbar o'g'li	
Kichik sanoat zonalarini barpo etish va rivojlantirish omillari va hozirgi holatining tahlili	459
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
Moliyaviy menejment tizimi samaradorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasidan foydalanish	466
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich	
O'zbekiston Respublikasi moliyaviy tizimida byudjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati va o'rni.....	473
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Ajibayeva Raiya Maxsudovna	
Aholi daromadlarini oshirishda asalarichilikning o'rni	479
Xudayarova Zuxra Yuldashevna	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ.....	482
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Tijorat banklari faoliyatida iqtisodiy risklar va ularni nazariy asoslari.....	490
Burxonov Asliddin Asqar o'g'li	
Biznes tuzilmalarini diversifikatsiya qilish modellari va usullari hamda innovatsion rivojlanish strategiyalarining qiyosiy tavsifi.....	497
Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna	

Тенденции развития пищевой промышленности Узбекистана.....	503
Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна	
Soliq-bojxona siyosatining dolzarb masalalari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari.....	509
Usmonov Kaxramonjon Akbaraliyevich	
Статистический анализ факторов, влияющих на бренд молока и молочных продуктов в Узбекистане	513
Холдарова Фариза Тухтабаевна	
Правовое регулирование рынка цифровых активов и криптовалют.....	519
Якубова Ш. Ш., Рашидов Рахимжон Искандарович	
Efficiency of Internal Audit Service and Report Improvement: Control of Sanatorium-Wellness Institution	528
Shafkarov Fahriddin Khudaiberdievich	
Development of Digital TV Services in the Conditions of Digitalization of the Economy.....	534
Farhad Karimov	
Kichik biznes faoliyatida muhim muvaffaqiyat omillarini belgilashning ahamiyati va ularni baholash.....	538
Kabulova Nurg'o'zal Umirbek qizi	
Barqaror iqtisodiy o'sishni ekonometrik tadqiq etish.....	541
Muminova Maxbuba Abduvafayevna	
Korxonaning moliyaviy-xo'jalik faoliyati ko'rsatkichlarini baholash.....	548
Musurmonova Mahbuba Omonovna	
Tadbirkorlik subyektlari tashqi savdo faoliyatini ichki tartibga solishni takomillashtirishning ayrim jihatlari..	552
To'rayev Nurbek Muxammadovich	
Temir yo'l transportida xizmat ko'rsatish jarayonini rivojlantirishning retseptiv tahlili.....	557
Raxmonov G'ayrat Ismatulloyevich	
Strategik boshqaruv hisobi va uning uslubiyotini takomillashtirish masalalari.....	562
Sharipova Shoxida Abdinabiyeвна	
O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning iqtisodiy mexanizmlari.....	567
Shodmonov Ruslan G'olib o'g'li	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning kontseptual jihatlari	574
Sultanov Maxmud Axmedovich	
Tijorat banklari foydasini soliqqa tortishning ayrim me'yoriy-huquqiy asoslari	578
Turanov M. Sh.	
O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanishida tijorat banklarining o'rni.....	586
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Zubaydullayeva Zulayxo Karimovna, Kaxarova Dildora Erkinovna	
O'zbekistonda tayyor kiyimlar bozori ko'lamini oshirishda marketing strategiyalarining samaradorligi.....	596
Urazov Mansur Musurmanovich	
Yevropaga barqaror eksport va qishloq xo'jaligida yashil rivojlanish uchun	
Mosh bozori strategiyalarining ta'sirini baholash	599
Valiyeva Aziza Anvar qizi	
Rangli tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonlarini paralellashtirish	605
Xidirova Barchinoy Ilxomovna	
Korxonalarda ishchi personal ehtiyojlarini motivatsiyaga ta'siri	610
Aripov Oybek Abdullayevich, Axmedov Muzaffar Shokirjonovich	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ	615
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	623
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Positioning Textile Products in Competitive Strategy	626
Икрамова Нодира Бурхон кизи	

Sanoatni tarkibiy o'zgarishlar asosida maqbullashtirish va samaradorlik ko'rsatkichlarini prognozlash.....	631
Kasimov Azamat Abdukarimovich	
O'zbekiston Respublikasi budjetini shakllanishida egri soliqlarni undirishning fiskal samaradorligi	638
Abdulxayeva Shahnoza Muxammadiyevna	
To'qimachilik klasterlari eksport salohiyatini boshqarish masalalari.....	645
Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich	
Влияние плодородности почвы на урожайность хлопчатника в хлопково-текстильных кластерах Республики Каракалпакстан	650
Сагиева Молдир Оразбай кизи	
Оценка категории вейпов среди курильщиков электронных сигарет Узбекистана	655
С. М. Мирзалиев, М. О. Куролов, Г. К. Абдурахманова, Джуди Сметана, Крисси Льюис	
Jahon kabel bozorini tatbiq etish va rivojlantirish xususiyatlari	668
Uralov Olimjon Maxammadjonovich	
Moliyaviy hisobotlar va ularni tuzish va auditorlik tekshiruvidan o'tkazishning uslubiy jihatlarini rivojlantirish	673
Abdinazarov Samijon Abbos o'g'li, Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Jabbarov Azamat Murodullayevich, Boymurodov To'liqin Azamatovich	
Digital Transformation Implementation Directions and Instrument Analysis	680
Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
Understanding Financial Indicators and Their Strategic Utilization: Insights from Global Practices and Uzbekistan's Experience.....	684
Astanova Zarnigor Obid qizi, Tukhtabaev Jamshid Sharafetdinovich, Jurayev Xurshid Mamatkulovich, Ismatova Kamola Obid qizi	
Turizm xizmatlari eksportida zamonaviy texnologiyalar orqali xizmatlar sifatini oshirishning ahamiyati	690
Bakhromov Akmal Abduvahid o'g'li	
Sanoat korxonalarida personal mehnatini tashkil etishni optimallashtirish yo'llari.....	695
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Dilovarxo'jayeva Dilnozaxon Shavkatxo'ja qizi, Rustamova Dilnoza Jamshid qizi, Axtamova Parizod Oybek qizi, Nuritdinova Maftuna Jahongirovna	
O'zbekiston Respublikasida pul-kredit siyosati instrumentlaridan foydalanish amaliyotini takomillashtirish ..	701
Kaxharova Dilnoza Shavkatovna	
Bojxona faoliyatini transformatsiyalashda innovatsion boshqaruvni takomillashtirishga oid nazariy qarashlar	706
Ro'ziboyev Muhiddin Xushnudovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida aholining tadbirkorlik faolligini oshirish tendensiyalari.....	710
Xudayarova Maftuna Shavkatovna	
O'zbekiston qishloq xo'jaligini rivojlantirishda xorijiy va mahalliy investitsiyalarning o'rni.....	717
Yusupov Komaliddin Baxtiyor o'g'li	
Факторы успеха в управлении инвестициями промышленных предприятий	721
Ёдгоров Сардорбек Самадович	
Issues of minimizing risks related to mortgage lending of commercial banks of the republic of Uzbekistan	726
Kulliev Istam Yangimurodovich	
O'zbekiston Respublikasida nomoddiy aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablari asosida tashkil etish xususiyatlari	735
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Tijorat banklari faoliyatida risklarni pasaytirish yo'llari.....	740
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboyevich	
Investitsiyalar – moliyaviy barqarorlik kafolati.....	746
Xaydarov Nizamiddin Xamrayevich	
Современные подходы к управлению системой заработной платы и льгот в условиях рыночной экономики	751
Дониерова Фотимабону Алишер кизи	
Atrof-muhit muhofazasida xulq-atvor iqtisodiyotining roli.....	759
Djalilov Farxod Abduganiyevich	

Eco-Paths of Uzbekistan: How Corporate Social Responsibility in Tree Planting and Transport Infrastructure is Paving the Way For Sustainable Futures.....	763
Oybekov Shohjahon Akmal o'g'li, Alfira Sofia, Yangiboyev Sirojiddin Jo'ramurodovich	
Oliy ta'lim xizmatlar bozorida raqamli marketingning ahamiyati.....	771
Ruziyeva Shaxlo Raupovna	
Sanoatning kon-geologiya korxonalari iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash xususiyatlari.....	776
Xotamov Javohir Abdusharop o'g'li	
Qishloq xo'jaligi agrotexnologiyalarni tijorat banklari orqali kreditlash yo'llari	781
Isakov J. Ya.	

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIDA RISKLARNI PASAYTIRISH YO'LLARI

Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboyevich
TDIU "Bank ishi" kafedrası professori

Annotatsiya: Ushbu maqolada bank tizimi faoliyatida vujudga keladigan risklar va ularni baholash va boshqarishning nazariy asoslari ko'rib o'tilgan. Shu bilan birga, bank risklarni pasaytirish yo'llari, boshqarish usullarini takomillashtirishdagi muammolar tahlil qilingan hamda ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: bank, moliyaviy xizmatlar bozori, tijorat banklari, risk, risklarni baholash, risklarni baholash modellari, tartibga soluvchi organ, baholash amaliyoti, nazorat, bank operatsiyalari, kredit mablag'lari.

Abstract: This article examines the risks arising in the banking system and the theoretical foundations of their assessment and management. In addition, the problems in improving their management methods, ways to reduce banking risks are analyzed and suggestions for their elimination are given.

Key words: banking, financial services market, commercial banks, risk, risk assessment, risk assessment models, Regulatory Authority, assessment practice, supervision, banking operations, credit funds.

Аннотация: В данной статье рассматриваются риски, возникающие в деятельности банковской системы, и теоретические основы их оценки и управления. Кроме того проанализированы проблемы в совершенствовании методов их управления, пути снижения банковских рисков и даны предложения по их устранению.

Ключевые слова: банк, рынок финансовых услуг, коммерческие банки, риск, оценка рисков, модели оценки рисков, регулирующий орган, практика оценки, надзор, банковские операции, кредитные средства.

KIRISH

Iqtisodiyotni transformatsiyalashuvining joriy bosqichida tijorat banklarida zamonaviy korporativ boshqaruv amaliyotlarini samarali tashkil etish va takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, so'ngi yillarda jahonda va asosiy savdo hamkor davlatlarda sodir bo'lgan iqtisodiy jarayonlarni inobatga olib, ularning mamlakatimiz iqtisodiyotiga salbiy ta'sirining oldini olishga, ichki talab va real sektordagi investitsion faollikni rag'batlantirish, tadbirkorlik faoliyati uchun zarur bo'lgan moliyaviy mablag'larni yaratish hamda barcha sohalarida ishlab chiqarish hajmlarining kengayishini ta'minlash orqali muvozanatli iqtisodiy o'sish sur'atlariga erishishga qaratilgan davomli makroiqtisodiy siyosat yuritilib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston-2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi Farmonida ta'kidlaganidek, "Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omili sifatida biznes uchun yanada qulay sharoitlarni yaratish maqsadida "Biznesni qo'llab-quvvatlash dasturi" doirasida 2024-yil yakuniga qadar:

- kompleks qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshirish orqali 2 million aholini biznesga jalb qilish;
- yangi ish o'rinlarini yaratish orqali 5 million aholining bandligini ta'minlash uchun zarur sharoitlar yaratilsin" ^[1] – oldimizda turgan ulkan vazifalarni bajarishning asosiy shartlaridan biridir.

Ma'lumki, har qanday tadbirkorlik olamidagi, xususan tijorat banklari faoliyatidagi yutuqlar, ko'p hollarda ular faoliyatining tanlangan strategiyasini qanchalik to'g'ri va asosli ekanligiga bog'lik. Bunda jiddiy vaziyatlar hisobiga olinishi lozim. Banklar faoliyatini risksiz tasavvur etish, iqtisodiy savodsizlik hisoblanadi.

Risklar har qanday tashkilotning moliyaviy holatiga zarar keltirishi va korxonaning butunlay bankrot bo'lishiga olib kelishi mumkin. Ushbu holatlarni inobatga olib korxonalar faoliyat davomida risklarni boshqarish orqali uning xavf darajasini pasaytirishga harakat qiladi.

Yuqoridagi ko'rib o'tilgan muammolarning mavjudligi va ularni hal etilish zaruriyati iqtisodiyotga ajratilgan kreditlar tarkibida muammoli kreditlarni kamaytirish orqali bank tizimida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash ^[2] lozimligi ko'rsatadi.

Bugungi kunda risklarni baholash tizimini takomillashtirish, xususan, moliyaviy risklarni boshqarishni chuqur omilli tahlil qilish mexanizmini joriy etish, zahiralarni shakllantirish, investitsiya portfelini diversifikatsiyalash, muammoli kreditlarning yuzaga kelishiga yo'l qo'ymaslikka qaratilgan choralarni ko'rish, kutilayotgan yo'qotishlar modellari asosida ehtimoliy yo'qotishlarga zahiralarni shakllantirishga talablarni takomillashtirish bo'yicha xalqaro standartlarni joriy etish ko'zda tutilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Risk iqtisodiy faoliyatning eng asosiy elementlaridan biri hisoblanib, u keng ma'noga ega bo'lgan ko'p tarmoqli tushuncha: shuning uchun bank faoliyatining samaradorligini oshirish, uning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun iqtisodiyotdagi mavjud risklar, ularning bank faoliyatiga ta'sir qilish tomonlarini chuqur o'rganib chiqish zarur.

Har qanday iqtisodiy faoliyat doimo risk elementlarini o'z ichiga oladi. Biroq, adabiyotda ushbu tushunchani aniqlashda yagona yondashuv yo'q.

Mavjud adabiyotlarda riskning xislat, xususiyat va elementlari obyektiv va subyektiv jihatlar o'zaro munosabatlari, uni mazmunini anglash turlicha tavsiflangan.

Riskning mohiyati to'g'risidagi xilma-xil fikrlar, ko'p xollarda bu xodisaning serqirraligi amalda mavjud xo'jalik faoliyati konuniyatlarida uni to'liq tan olinmasligi, real iqtisodiy amaliyotida va boshqaruv faoliyatida yetarlicha qo'llanilmasligi bilan sharxlanadi. Undan tashqari bu-bir biriga mos kelmaydigan, ba'zida xatto qarama-qarshi real xolatlar yig'indisidan iborat murakkab jarayondir.

Riskning yagona ta'rifining yo'qligi ushbu hodisaning ko'p qirrali, murakkabligi va nomuvofiqligidan kelib chiqadi. "Risk" so'zi Yevropaning ko'p tillarida mavjud. Misol uchun greklarda ridsikon so'zi mavjud bo'lib, u qoya, cho'qqi ma'nosini bildiradi. Italiyaliklar tilida "risiko" so'zi xatar, tahdid ma'nosini, risicare so'zi qoyadan mohirona o'tish ma'nosini bildiradi.^[3]

Vebster lug'atida risk – xavf-xatar, zarar va yo'qotish ehtimoli deb ta'riflangan.^[3]

Fransuzcha "risdoe" – taxlika, xavf-xatar, qo'rqinch, (tik qoyadan aylanib o'tishda g'uyoki tavakkal qilish) mazmunini anglatadi.^[5]

Riskning tub mohiyatini ko'rib chiqadigan bo'lsak "risk" so'zi ispancha- portugalcha so'zdan olingan bo'lib, "suv ostidagi qoya" degan ma'noni bildiradi. Shuning uchun, balkim, "risk" so'zining etimologiyasi lotin tilidagi "rescum" – "dengizdagi risk", "xavf" so'ziga borib taqaladi. "Risk- bu shunday narsaki, undan qochish lozim".^[6]

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida "risk" talqini boshqa sohalarga, shu jumladan iqtisodiy fanlarda tavakkalchilik talqini "risk" tushunchasini "noaniqlik" tushunchasidan ajratish bilan bog'liq holda paydo bo'lgan edi.

Riskni xavf deb talqin qilish odatga aylandi. Birinchidan, N. Luman "risk" va "xavf" tushunchalarini ajratib, quyidagicha izohladi: "Farq kelajakda zarar haqida noaniqlik mavjudligini anglatadi. Yoki mumkin bo'lgan zarar qarorning natijasi sifatida ko'rib chiqiladi. Unda biz qaror riski to'g'risida gapiramiz. Yoki bunday zarar sabablari tashqaridan ta'sir qilgan bo'lsa, biz noaniqlik haqida gaplashamiz."^[6]

Riskni iqtisodiy faoliyatda noaniqlik sifatida qabul qilish, uni amalga oshirish uchun tanlangan loyihani asoslashda foydalanish mumkin, ("xarajat-foyda" mezoniga muvofiq) agar u asosli bo'lsa. Hozirgi kunda shakllanayotgan foydaning asosiy qismi riskni samarali boshqarishdan vujudga keladi. Risk va foyda o'rtasidagi bog'liqlik imkoniyat sifatida riskni idrok etish uchun asos bo'lib xizmat qildi. Foyda olish uchun risk, investitsiya qilish istagi va tajovuzkor xatti-harakatga olib keladi, uning maqsadi tezda ijobiy natijalarga erishishdir. Ushbu konsepsiya doirasida, ko'plab noma'lum omillar tufayli yuzaga keladigan haqiqiy va taxmin qilingan natija o'rtasida og'ish paydo bo'lgandagina risk deyiladi.

Moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda ma'lumotlarning mavhumligi, ya'ni operatsiyaning davomiyligi, axborotlarni qabul qilish vaqti, masalan, aktivni sotib olish yoki sotish vaqti, to'lovlar oqimining xususiyatlarini o'zgartirish va hokazolar vaqtinchalik noaniqlikka olib keladi.^[4]

Rus olimi V.A.Akimov xavfning manbai – bu subyekt tomonidan amalga oshiriladigan va noaniqlikni riskga aylantiradigan harakatdir. Buni "... tashkilot uchun ma'lum bir faoliyat sohasida cheklangan, uni biron bir shakldan boshqa shaklga o'tishiga olib keladigan, atrof-muhitdagi noqulay sharoitlarning shakllanishi bilan bog'liq holda olib boradigan ma'lum bir faoliyati va salbiy ta'sirlar, yo'qotishlar natijasidagi holat",^[7] deb ta'riflaydi. Riskning pasayishi salbiy hodisalar ehtimolini kamaytirish uchun resurslarni taqsimlashni o'z ichiga oladi.

Risk nazariyasini o'rganishda klassik maktab namoyondalari muhim hissa qo'shishgan. A.Smit risk va foyda o'rtasidagi o'zaro proporsionallik tushunchasini oydinlashtirishga harakat qilgan. A. Smitning ta'kidlashicha "riskli holatlar yuqori bo'lgan maydonda qonun bo'yicha daromad kichik bo'ladi, bu esa o'z navbatida kuti-

layotgan daromad darajasini ko'paytirish uchun usullar salmog'i yanada ortib boradi". Shunga ko'ra odatdagi daromadlilik darajasiga erishish har doim katta yoki kichik miqdordagi risk bilan bog'liq.^[9]

Boshqa bir xorijlik iqtisodchi olim P. Xayn buni: "... foyda noaniqlik tufayli yuzaga keladi. Agar u yo'q bo'lsa, foyda olish bilan bog'liq hamma xarakat barchaga ma'lum bo'ladi, uni amalga oshirishning hamma imkoniyatlaridan to'liq foydalaniladi, shuning uchun foyda hamma joyda nolga teng bo'ladi."^[10] deya talqin qiladi. Y. Shumpeter ta'kidlaganidek, agar iqtisodiy rejada risklar hisobga olinmasa, u holda ular bir tomondan yo'qotishlar va boshqa tomondan foyda manbaiga aylanadi.^[12]

Yuqoridagilarga qo'shilgan holda aytishimiz mumkinki, risk - bu ma'lum maqsadni ko'zlagan xolda olib borilayotgan faoliyat natijasida bo'lgan ishonchsizlik, ba'zan qoniqarsiz tugashi natijasidagi yo'qotishlardan iboratdir. Risklar bank faoliyatida o'lchash mumkin bo'lgan ko'rsatkichdir va ular doim bankning bajarayotgan operatsiyalaridan olgan zarariga, yo'qotgan daromadiga teng bo'ladi".^[16]

Shunday qilib, risk yangi, istiqbolli faoliyat turlarining ijtimoiy taraqqiyotiga to'sqinlik qiladigan va muvaffaqiyatga erishishga qaratilgan ijodiy tashabbuslar, innovatsion g'oyalar, ijtimoiy tajribalarni amalga oshirishni ta'minlashda tormoz sifatida turib qoladigan konservatizm, dogmatizm, psixologik to'siqlarni yengib o'tishga yordam beradi. Boshqa tomondan esa, risk avanturizm, ixtiyoriylik, subyektivlik, ijtimoiy taraqqiyotni to'xtatib qolishiga va natijada ma'lum bir ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy xarajatlarni kelib chiqishiga olib keladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ilmiy ishni amalga oshirishda tijorat banklarining moliya bozoridagi faoliyati, shuningdek investitsion, emis-sion va vositachilik faoliyati qator xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tadqiq etgan va ularga nisbatan o'z yondoshuvlarini shakllantirishgan. Mazkur holarga yanada yaqinroq yondoshadigan bo'lsak, deyarli barcha holatlarda tijorat banklarining moliya bozoridagi faoliyati, ushbu bozor xususidagi fikr va yondoshuvlari mazmunan bir-biriga yaqin bo'lsa-da, biroq ular shaklan biri biridan keskin farq qiladi. Muallif mavjud tajribalarni o'rganish va ular orqali qiyosiy tahlil o'tkazish natijasida tegishli yo'nalishlarda xulosa, taklif va tavsiyalar bergan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xorij tajribasi ishbilarmonlik risksiz mumkin emasligidan guvohlik beradi. Kimki xech bir risk qilmasa, oxir-oqibatda xonavayron bo'ladi. Bundan tijorat banklari ham holi emas. Shuning uchun risk qilishdan oldin uni iloji boricha o'rganib, baholash va boshqarishga intilish lozim. Uni boshqarishda esa albatta risk tamoyillarini (o'z kapitali imkoniyatlaridan ortiq riskka bormaslik, risk oqibatlarini har doim hisobga olish zarur, kam miqdordagi foyda uchun ko'p miqdordagi mablag'lar bilan risk qilish kerak emas) hisobga olish kerak.

Risklarni banklar daromadiga ta'sirini baholash va kamaytirish maqsadida ularni turli belgilari bo'yicha tasniflash muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda risklarni belgilari va mezonlari asosida tizimlashtirish, ularni kichik guruhlarini umumiy tushunchalarga birlashtirish bu faoliyatni olib borayotgan subyektning motivatsiyasiga bog'liqdir.

Fikrimizcha, banklarda moliyaviy risklarni boshqarish ko'p xilma-xil va ba'zan bir-biriga zid bo'lgan real asoslarga ega bo'lgan moliyaviy risklarning ko'p qirrali tabiati va namoyon bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan murakkab faoliyat turidir.

Xozirgi kunda risklarni boshqarish masalasida asosiy e'tibor faoliyatning moliyaviy sohalarida ishtirok etadigan tashkilotlarga qaratilmoqda, chunki xatarlarni boshqarish va boshqarish muammolari an'anaviy ravishda moliyaviy institutlarning kundalik faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Biroq so'ngi yillarda risklarni boshqarishdagi yangi yondoshuvlar paydo bo'ldi. XX asr 90-yillarining boshida jahon tajribasida risk-menejment sohasida standartlarini shakllanishi kuzatildi.

Mazkur strategiya doirasida keyingi besh yillikda bank-moliya tizimini isloh qilish va rivojlantirishning to'rtta ustuvor yo'nalishlari belgilangan. Jumladan, mamlakat bank-moliya sektori rivojlanish darajasi va barqarorligini baholash maqsadida 2024-yilning yakuniga qadar Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon bankining dasturi (FSAP) asosida moliyaviy sektor holatini baholash nazarda tutilmoqda.^[11]

Yuqoridagilarga qo'shimcha ravishda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so'zlarini keltirib o'tish o'rinlidir. "So'nggi 4 yilda iqtisodiyotimizning barcha jabhalariga bozor mexanizmlarini joriy etish borasida jiddiy qadamlar tashlandi. Endigi vazifa – chuqur tarkibiy islohotlar orqali uzoq muddatli barqaror o'sishning poydevorini yaratishdan iborat."^[4]

1-jadval ma'lumotlariga asosan aytishimiz mumkinki, 2023-yilda tijorat banklari tomonidan ajratilgan jami kreditlar hajmining o'sishi 81,4 trln. so'mni tashkil etib, pandemiya sharoitlariga qaramasdan qariyb 2022-yil o'sish darajasiga nisbatan o'zgarish 63 trln. so'mni tashkil qildi. Natijada, iqtisodiyotga ajratilgan kredit qo'yilmalari qoldig'i yil boshiga nisbatan 20,8 foizga yoki YAIM nominal o'sishiga nisbatan 44,2 foizga teng bo'ldi.

1-jadval: O'zbekiston Respublikasi bank tizimining iqtisodiyotdagi ulushi (mlrd. so'm) ^[18]

Ko'rsatkichlar nomi	Yillar kesimida				
	01.01.2020.	01.01.2021.	01.01.2022.	01.01.2023.	01.01.2024.
YAIM	529391,4	602193,0	738425,2	888341,7	1066569,0
Bank aktivlari	272726,9	366121,1	444922,5	556746,3	652157,1
Aktivlarning YAIMga nisbati, foizda	51,5	60,8	60,3	62,7	61,1
Kredit qo'yilmalari	211580,5	276974,8	326385,6	390048,9	471405,5
Kredit qo'yilmalarining YAIMga nisbati, foizda	40,0	46,0	44,2	43,9	44,2
Depozitlar	91009,0	114746,9	156189,8	216737,5	241686,6
Depozitlarning YAIMga nisbati, foizda	17,2	19,1	21,2	24,4	22,7
Kapital	51030,7	58351,3	70917,6	79565,4	97079,2
Kapitalning YAIMga nisbati, foizda	9,6	9,7	9,6	9,0	9,1

Mamlakatimiz tijorat banklarining jami aktivlari 4,35 barobarga, iqtisodiyotning real sektoriga yo'naltirilgan kredit qo'yilmalari umumiy qiymati esa 5,15 barobarga ko'paydi va bu holat bank tizimining iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdagi rolining tobora oshib borayotganligini ko'rsatmoqda. Tijorat banklari aktivlarining umumiy summasi 2024-yilning 1-yanvarida ko'ra, 652,2 trln. so'mni tashkil etdi. Bu holat bank tizimining iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdagi rolining tobora oshib borayotganligini ko'rsatmoqda.^[18]

Amalga oshirilayotgan ishlar natijasida mamlakatimiz bank tizimining resurs bazasi, kapital miqdori va ularning likvidlilik qobiliyatlari ham tobora mustahkamlanib bormoqda.

Biroq, ta'kidlash o'rinliki, 2020-yildagi xalqaro miqyosdagi ro'y bergan koronakrizis ta'sirida iqtisodiy faollikning pasayishi hisobiga xo'jalik yurituvchi subyektlarning pul oqimlari qisqarishi hamda to'lov qobiliyatining yomonlashishi oqibatida kreditlarni qaytarmaslik bilan bog'liq risklarning kuchayishi bank tizimi moliyaviy barqarorligi borasidagi xavotirlarning ortishiga sabab bo'ldi.

Banklarning resurs bazasi 2023-yilda 2020-yilga nisbatan 66 trln. so'mga yoki 22 foizga o'sdi. ^[18]

Ushbu 2-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2019–2023-yillar mobaynida kredit qo'yilmalari mutloq miqdorining o'sish tendensiyasi kuzatilgan. Uning YAIMdagi salmog'i ulushi ham 2019–2023-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Bu ijobiy holat hisoblanadi va iqtisodiyotni bank kreditlari bilan ta'minlashda oshib borayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga 2019–2023-yillar davomida kredit qo'yilmalarning YAIMdagi salmog'i 7,7 foizga pasaygan va bu tijorat banklari kredit faoliyatida ancha muammolar borligini hamda uni takomillashtirish zarurligini bildiradi.

2-jadval: O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining jami aktivlari tarkibi va dinamikasi (mlrd. so'm) ^[18]

Ko'rsatkichlar nomi	01.01.2020-y.		01.01.2021-y.		01.01.2022-y.		01.01.2023-y.		01.01.2024-y.	
	mlrd. so'm	ulushi, foizda	mlrd. so'm	ulushi, foizda	mlrd. so'm	ulushi, foizda	mlrd. so'm	ulushi, foizda	mlrd. so'm	ulushi, foizda
Kassadagi naqd pul va boshqa to'lov hujjatlari	6553,2	2,4	9734,6	2,7	10686,3	2,4	19309,1	3,5	20201,8	3,1
Markaziy bankdagi mablag'lar	14769,0	5,4	18851,4	5,1	31514,6	7,1	36592,1	6,6	33228,0	5,1
Boshqa banklardagi mablag'lar - rezidentlar	10089,4	3,7	13146,0	3,6	13302,5	3,0	17423,7	3,1	24368,5	3,7
Boshqa banklardagi mablag'lar-norezidentlar	15419,9	5,7	21700,5	5,9	25074,0	5,6	37688,3	6,8	28862,5	4,4
Investitsiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar*	3567,8	1,4	11023,6	3,0	19633,7	4,4	31507,9	5,7	32548,3	5,0
Kredit qo'yilmalari, sof	207646,3	76,1	270212,8	73,8	316382,4	71,1	378909,2	68,1	457847,1	70,2
Asosiy vositalar, sof	5723,1	2,1	8314,2	2,3	11031,9	2,5	14242,9	2,6	19874,9	3,0
Aktivlar bo'yicha hisoblangan foizlar	3306,3	1,2	7881,6	2,2	9387,1	2,1	12295,3	2,2	19249,8	3,0
Bankning boshqa xususiy mulklari	352,8	0,1	1131,2	0,3	1339,4	0,3	3065,5	0,6	4483,5	0,7

Boshqa aktivlar	5299,1	1,9	4125,1	1,1	6570,6	1,5	5712,1	1,0	11492,7	1,8
Jami aktivlar	272726,9	100,0	366121,1	100,0	444922,5	100,0	556746,3	100,0	652157,7	100,0

Bank aktivlari salmog'ida kreditlarning ulushi yildan yilga pasayish tendensiyasiga ega bo'lmoqda. Agar bank aktivlarida kreditning ulushi 2019-yilga 76,1 foizni tashkil qilgan bo'lsa uning 2024-yil 1 yanvar holatiga bo'lgan ulushi 70,2 foizni tashkil etgan. Demak bank kreditlarining absolyut miqdori oshgan bo'lsada ularning nisbiy pasayish tendensiyasi davom etmoqda.

Albatta tijorat banklari aktivlari ichida iqtisodiyotning real sektoriga ajratilgan kreditlarning hami salmoqli o'rin egallagandir. Bunda ajratilgan kreditlarning 86,7 foizi ichki manbalarga hisobiga to'g'ri keladi. Bu holat bank tizimining iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdagi rolining tobora oshib borayotganligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank tomonidan bank tizimining moliyaviy holati, aktivlar sifatining o'zgarishi doimiy ravishda stress-testlar o'tkazish orqali baholanib, vujudga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarning salbiy ta'sirini yumshatish yuzasidan zarur prudensial choralar ko'rib borildi va aktivlar sifatini maqbul darajada saqlab qolinishiga erishildi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Shuni ta'kidlash lozimki, jamiyatning yangi iqtisodiy formatsiyaga o'tishi moliyaviy munosabatlar mexanizmlarini murakkablashtirmoqda. Axborotlashtirish va texnik qo'llab-quvvatlash darajasi yuqori bo'lgan tobora rivojlanayotgan jamiyat risklarni anglash va ularga munosabatda bo'lishga yangicha yondashuvlarni talab qiladi.

Ammo shunday bo'lsa ham mamlakatimizda xar bir tijorat banklari faoliyatida moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash va moliyaviy barqarorlikni oshirishga xizmat qiluvchi alohida risk menejmenti standartlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Chunki, rivojlangan davlatlarning barchasida, mavjud banklarida risk menejment tizimi mavjuddir. Ular ushbu tizim orqali banklarni inqirozlardan, aholini tushkunlikdan, ularga mijoz bo'lgan korxonalarni esa salbiy natijalardan himoya qiladi. Risk menejmenti banklarda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda hamda bozor sharoitlarida o'z o'rniga ega bo'lishda muhim xizmat qiladi;

Himoyaning uchinchi chizig'i – ichki audit xizmati. Mazkur tarkibiy bo'linma tavakkalchiliklarni boshqarish tizimini tekshiradi va baholaydi.

Bu shuni anglatadiki, tijorat banklarida risklarni boshqarishning eng maqbul usuli bo'lib manfaatlar to'qnashuvini inobatga olgan holda bankning barcha tarkibiy bo'linmalari va xodimlari o'rtasida tavakkalchiliklarni boshqarish bo'yicha vazifalar, majburiyatlar va vakolatlarning aniq taqsimlanishi hisoblanadi.

Bundan tashqari, banklarda paydo bo'ladigan risklarni pasaytirishning samarali yo'llari bo'lib bank mijozlari hisoblangan aholining, xo'jalik subyektlarining va jismoniy shaxslarning moliyaviy savodxonligini tizimli ravishda oshirish, risklar tufayli paydo bo'lgan yo'qotishlar o'rnini qoplashning turli xil shakllarini, diversifikatsiyalash, sekuritizatsiyalash, moliyaviy xizmatlar bozorida o'zaro kafolatlar va sug'urtalash tizimlarini yaratishlar kiradi.

Demak, bank tizimida paydo bo'ladigan risklarni pasaytirish va uni oqilona boshqarish darajasi, milliy iqtisodiyotning moliyaviy resurslarga bo'lgan talabini o'z vaqtida qondirish hamda aholi va kreditorlar oldidagi majburiyatlarini doimiy ravishda kengroq himoyalash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston–2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF-37-son Farmoni. 2024-yil 21-fevral.
2. Роуз П.С.Банковский менеджмент. Пер.с.англ.со 2-го изд.-М:Дело,1997. 768 с.
3. Вальваран К.Д. Управление рисками коммерческом банке.-Вашингтон Д.С.,Мировой банк,1997. 303 с.
4. Toymuxamedov, I., & Elbusinova, U. (2020). O'zbekistonda samarali bank infratuzilmasi va kreditlash jarayonlari istiqbollari //Экономика и инновационные технологии, (3), 18–29. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11420.
5. Иванов А.А., Олейников С.Я., Бочаров С.А. Риск-менеджмент. Учебно-методический комплекс. – М.: Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 193 с.
6. Луман Н. Понятие риска / И. Луман // Thesis. – 1994. – вып.5. – с.150
7. Акимов В.А. Риски в природе, техносфере, обществе и экономике / В.А. Акимов, В.В. Лесных, Н.Н. Радаев. – М.: Деловой экспресс, 2004. – с. 150.
8. Toymuxamedov, I. R., Norov, A. R., Abdurakhmanova, M. M., Kamilova, I. X., & Bazarova, N. R. (2022). The Role of Bank Investment Loans in Increasing the Export Potential of Uzbekistan Enterprises. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 5, 356-361.
9. Смит, А. Исследования о природе и причинах богатства народов. А. Смит. - М: Наука, 2016. -с.1056.
10. Найт Ф.Х. Риск, неопределённость и прибыль. Пер.с англ. – М.: Дело, 2003. – С. 360.

11. Тоймухамедов, И., & Махкамова, Д. (2020). Цифровая экономика и её влияние на банковский бизнес в Узбекистане. Экономика и инновационные технологии,(2), 151–160. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11408
12. Шумпетер, Й. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер ; Пер. В.С. Автономов, М.С. Любский, А.Ю. Чепуренко. – Москва : Прогресс, 1982. – 456 с. – (Экономическая мысль запада. Для научных библиотек) .
13. Стоянова Е.С. (ред.) Финансовый менеджмент: теория и практика. Авторы:проф. Стоянова Е. С., доц. Крылова Т. Б., проф. Балабанов И. Т., доц. Быкова Е. В., проф. Кукукина И. Г., магистр Масленченков Ю. С., проф. Бланк И. А., доц. Ващенко Т. В.6-е изд. – М.: Изд-во "Перспектива", 2010. – 656 с.
14. Abdullaeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. –T: Moliya, 2002. –304 b.
15. Malikov T., Olimjonov O. Moliyaviy menejment. – T.:Akademiya, 1999.193 bet.
16. Toymuxamedov I.R. Bank ishi. I.R.Toymuxamedov, 2005-yil, 239 bet.
17. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi.//Xalq so'zi. 2018-yil. 29-dekabr.
18. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisoboti. 2024-yil.
19. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining "Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to'g'risidagi" №3427-sonli Nizom. 2023 yil 18-aprel.
20. Toymuxamedov, I., & Jumaev, I. (2024). O'zbekiston Respublikasi moliya bozorida tijorat banklari faoliyati: muammo va yechimlar // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 1(4). Retrieved from <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/1668>.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.